

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2023.32.066>
УДК 327.94(4).321.011.7

Андрій Мартинов

д-р. іст. наук, проф., пров. наук. співроб.
Інститут історії України НАН України
01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4
E-mail: martynov.andriy15@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7754-5549>

ВСТУП ШВЕЦІЇ І ФІНЛЯНДІЇ ДО НАТО ЯК ЧИННИК ЗМІНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена аналізу передумов та наслідків вступу Швеції і Фінляндії до НАТО. Зазначається, що відмова цих скандинавських держав від нейтрального зовнішньополітичного курсу пов'язана як із кризою європейської регіональної, так і глобальної систем безпеки. Безпосереднім приводом для цього стала активна фаза війни РФ проти України. Методологічне забезпечення висновків статті ґрунтується на теорії політичного реалізму та проблемно-хронологічному аналізі новітньої історії міжнародних відносин. Наукова новизна статті полягає у з'ясуванні комплексу геополітичних, військово-стратегічних, історичних передумов і наслідків вступу Швеції і Фінляндії до НАТО.

Ключові слова: європейська система безпеки, Північноатлантичний альянс (НАТО), Швеція, Фінляндія.

Andriy Martynov

Doctor of History, Professor, Leading Researcher
Institute of History of Ukraine
the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Mykhailo Hrushevskiy Street, Kyiv, 01001, Ukraine
E-mail: martynov.andriy15@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7754-5549>

SWEDEN'S AND FINLAND'S ACCESSION TO NATO AS A FACTOR IN CHANGING THE EUROPEAN SECURITY SYSTEM

The article analyzes the prerequisites and consequences of the accession of Sweden and Finland to NATO. Neutrality is avoiding participation in wars and

non-participation in military-political blocs in peacetime, as well as not providing national territory for foreign military bases, and refusing to sell weapons to opposing parties. The Russian ultimatum of November 2021 with the demands that NATO renounce the expansion of the alliance testified to the fact of a deep crisis of the European security system. The trend towards the formation of a multipolar system of international relations has changed the logic of the policy of neutrality. Defeat in the Northern War of 1700–1721 prompted Sweden to switch to a policy of active neutrality. In 1935, Finland declared its intention to pursue a neutral policy with priority given to the Scandinavian direction. After Finland's defeat in the Second World War, the so-called "Finlandization" became a feature of Finnish neutrality. "Finlandization" is considered as subordination of the political course of a weaker country to the interests of a more powerful neighboring country with formal preservation of sovereignty. The process of gradual formation of a multipolar world provoked a change in the geopolitical orientations of the states of Northern Europe. There is constant tension in the Arctic. The USA declared a course for a new Atlanticism aimed at continuing the process of expansion and structural and functional strengthening of NATO. The active phase of the Russian war against Ukraine, which began on February 24, 2022, was the decisive reason for the decision to join Sweden and Finland in NATO.

The methodological support for the conclusions of the article is based on the theory of political realism and problematic and chronological analysis of the modern history of international relations. The scientific novelty of the article lies in determining the complex of geopolitical, military-strategic, historical preconditions and consequences of Sweden and Finland's accession to NATO.

Keywords: *European security system, North Atlantic Alliance (NATO), Sweden, Finland.*

Феномен нейтралітету в Європі має тривалу історичну традицію. Після наполеонівських війн на Віденському конгресі 1814 р. було закріплено в міжнародно-правовому сенсі найдавніший швейцарський нейтралітет. Друга світова війна поширила практику офіційного нейтралітету для Австрії (1955), Ірландської республіки, Кіпру (1960), Мальти (1960). Розпад СРСР посприяв появі нових нейтральних держав. У 1994 р. ООН визнала нейтралітет Туркменістану. Позаблоковість стала офіційною політикою України й Молдови. Російський реваншизм, спрямований на силове відновлення імперії, активізувався в лютому-березні 2014 р., коли було окуповано Крим. Унаслідок російської збройної агресії проти України зруйновано європейську і глобальну системи безпеки. Після розпаду СРСР у РФ культивувався ресентимент щодо американо-центричного

світу як наслідку радянської поразки в «холодній війні». У листопаді 2021 р. РФ висунула ультиматум США і НАТО щодо «демонтажу» інфраструктури НАТО у Східній Європі. Широкомасштабний наступ РФ на Україну після 24 лютого 2022 р. спровокував радикальний перегляд здавалось непохитних засад політики нейтралітету Швеції і Фінляндії. 30 вересня 2022 р. президент України В. Зеленський, прем'єр-міністр Д. Шмигаль, голова Верховної Ради України Р. Стефанчук підписали офіційну заяву про вступ України до НАТО. Якщо на Україну, яка добровільно відмовилась від ядерної зброї, нападає ядерною зброєю РФ, тоді США, Велика Британія, Франція як ядерні держави мають реагувати не тільки словами. Ці події стимулювали перегляд практики нейтралітету Швеції і Фінляндії.

Проблемам політики нейтралітету присвячено чимало наукової літератури. У монографії В. Вдовенко проаналізовано політику нейтралітету та позаблоковості в сучасній архітектурі європейської безпеки¹. Тоді вважалося, що шведський і фінський нейтралітет залишатимуться непохитним фундаментом європейської архітектури безпеки. Тим паче, що ще давнішим прикладом європейського нейтралітету є досвід Швейцарії. Зокрема, унікальним історичним прикладом у цьому сенсі є збройний нейтралітет Швейцарії періоду Другої світової війни². Цей приклад є особливо цікавим у контексті позиції Фінляндії у Другій світовій війні, коли Фінська держава й суспільство були вимушені знову переглядати засади своєї політики³. Не менш унікальним прикладом є набутий 1955 р. нейтралітет Австрії, який став частиною національної австрійської ідентичності⁴. Фактор Руху неприєднання, тобто фактичний нейтралітет, був важливою складовою радянсько-американського протистояння періоду «холодної війни». Поразка СРСР у «холодній війні» змінила міжнародне безпекове середовище. Н. Мельник звернув увагу на особливості трансформації концепції нейтралітету в умовах глобалізації⁵.

Прояв тенденції до формування багатополлярної системи міжнародних відносин змінив логіку політики нейтралітету. Здавалось, що процес європейської інтеграції робить непотрібними класичні моделі європейського нейтралітету. Однак конкретні умови зміни нейтрального зовнішньополітичного курсу Швеції і Фінляндії та її хронологічні межі до 24 лютого 2022 р. залишалися невизначеними й не були наперед детермінованими.

Свою чергою О. Телешевський проаналізував міжнародно-правове регулювання інституту нейтралітету⁶. Скоріше міжнародне право визнає де-факто нейтралітет, але забезпеченням його функціонування об'єктивно мають займатись самі нейтральні країни. Кожна з таких країн має власні причини для дотримання або відмови від політики нейтралітету.

Можна констатувати, що після поразки в Північній війні 1700–1721 рр. Швеція перейшла до політики активного нейтралітету. Це дало

можливість уникнути участі країни в Першій світовій війні. Натомість шведська економіка, завдяки роботі на інтереси як країн Антанти, так і Троїстого союзу, отримала потужний поштовх для інтенсивного розвитку. Складнішими були умови для функціонування шведського нейтралітету в роки Другої світової війни. Навесні 1940 р., коли нацистська Німеччина захопила Данію й Норвегію, Швеція не хотіла повторення люксембурзького досвіду, коли, як пише Е. Бівор, можна було «заявити про закриття своїх кордонів і вказати німецьким агресорам, що ті порушують нейтралітет великого герцогства»⁷. Проте військово-політичний потенціал Швеції та її економічна необхідність для нацистської Німеччини дали можливість для маневру. У підсумку Швеція спромоглася втримати нейтральний курс. СРСР закидав Швеції у роки «холодної війни» більше симпатій демократичним західним країнам. Регулярними були скандали із заходом радянських підводних човнів у шведські територіальні води.

Після вступу 1 січня 1995 р. Швеції до ЄС прискорився процес еволюції нейтралітету цієї країни. Однак до лютого 2022 р. у шведській громадській думці не склалося консенсусу щодо потреби вступу до НАТО. Швеція підтримувала спільну зовнішню й безпекову політику Європейського Союзу в тій частині, яка не суперечила нейтралітету.

Зауважимо, що історія фінського нейтралітету не менш складна та суперечлива. Після перебування у складі Російської імперії (1809–1917) нова незалежна держава Фінляндія в 1935 р. декларувала намір проводити нейтральну політику з пріоритетом до Скандинавського регіону. Зимова війна (листопад 1939 — березень 1940) СРСР і Фінляндії поставила під сумнів політику нейтралітету Фінляндії. Навіть сусідня традиційно нейтральна Швеція була готова надати всебічну допомогу Фінляндії, що за буквою, але не духом, суперечило політиці нейтралітету. Після поразки Фінляндії у Другій світовій війні специфікою фінського нейтралітету стала так звана «фінляндизація». Тому фактично після розпаду СРСР Фінляндія отримала більше можливостей для реалізації національних інтересів. 1 січня 1995 р. Фінляндія, як і Швеція, стала членом Євросоюзу. Проте й після цього до 24 лютого 2022 р. Фінляндія залишалась на орбіті російської геостратегії. Навіть Україні в рамках «компромісу» з РФ пропонувалась так звана «успішна модель фінляндизації».

На увагу заслуговує розгляд геостратегічних передумов зміни нейтрального статусу Швеції і Фінляндії. Об'єктивно можна констатувати, що поступові зміни в розстановці сил на Балтійському морі, в Арктиці, в північній частині Атлантичного океану неухильно змінювали алгоритми ухвалення зовнішньополітичних рішень елітами Швеції і Фінляндії.

У 2018 р. адміністрація президента США Д. Трампа пропонувала Данії викупити Гренландію, аби не допустити посилення там позицій

Китаю. Проект незалежності Гренландії розглядався як інструмент китайсько-американської глобальної конкуренції⁸. Посилення позицій Китаю і РФ в Арктиці спонукало Швецію і Фінляндію замислитись над перспективою більшої ефективності участі у військово-політичному блоці НАТО задля посилення національної безпеки.

У геополітичній стратегії США Балтійське море розглядається як частина проекту Трьох морів (Балтійське, Адріатичне, Чорне)⁹. У 2015 р. адміністрація президента США Барака Обами висунула ініціативу співпраці під американською егідою держав, які належать до акваторії цих трьох європейських морів. Після президентської виборчої кампанії 2016 р. ця ініціатива де-факто стала двопартійною. Президент США Д. Трамп тричі вітав саміти в цьому форматі. Американський зовнішньополітичний стратег Р. Хаас наголошує, що динаміка тенденцій розвитку ситуації на Близькому Сході та у Європі спонукали США до пошуку нових форматів взаємодії з партнерами по ЄС і НАТО¹⁰.

Адміністрація президента США Дж. Байдена пріоритетом зовнішньої політики визначила «новий атлантизм» як відповідь на спроби Д. Трампа переглянути американські гарантії європейським партнерам США по НАТО¹¹. Тому з погляду зовнішньополітичної стратегії США після 24 лютого 2022 р. — курс «більше НАТО», адже російська аргументація агресії проти України ґрунтується на тезі про заборону на її вступ у НАТО. У цьому контексті вступ Швеції і Фінляндії до НАТО став стратегічним ударом по РФ.

Російська експансія в Арктичному регіоні також сприяла обмеженості відчуття безпеки Швецією й Фінляндією¹². Тим паче, що російська агресія проти України не змінила гегемоністські плани РФ щодо Арктики¹³. Швеція й Фінляндія відіграють важливу роль у конкурентній боротьбі в Арктиці¹⁴. А отже, ці країни послідовно віддавали перевагу співпраці з НАТО, а не з ЄС у питаннях безпеки¹⁵.

Визначальним приводом для ухвалення рішення про вступ Швеції і Фінляндії до НАТО стала активна фаза російської війни проти України, яка розпочалась 24 лютого 2022 року¹⁶. Цьому сприяв російський ультиматум НАТО, висунутий у листопаді 2021 року¹⁷. Туреччина поторгувалась щодо умов вступу Швеції і Фінляндії, зважаючи на наявність на території цих скандинавських країн курдських активістів і прихильників ворожого до президента Р. Ердогана проповідника Ф. Гюлена¹⁸. Показово, що громадянське суспільство Швеції і Фінляндії висловлює стурбованість самим фактом переговорів з автократом Ердоганом щодо екстрадиції його опонентів без належних підстав для цього. Отже, ознайомлення з науковою літературою дає підстави наголосити на важливості додаткового висвітлення питання ухвалення елітами Швеції і Фінляндії рішення про вступ у НАТО.

Мета статті обумовлена потребою з'ясування передумов і наслідків вступу Швеції і Фінляндії до НАТО, а також наслідків цього рішення для практики політики нейтралітету.

Європейська історія до початку XIX століття не фіксувала в міжнародно-правовому вимірі визнання права на нейтралітет. Звичайно, можна згадати про швейцарський історичний досвід, обумовлений потребами виживання з урахуванням інтересів великих європейських держав. Фактично Віденський конгрес 1814–1815 рр., який легалізував зміни в Європі після наполеонівських війн, запровадив в історію європейської дипломатії принцип визнання нейтралітету. Така потреба обумовлювалась передусім зацікавленням у тому, аби не надто швидко змінювався баланс сил між великими європейськими державами. Наприклад, заради цього в 1830 р. «викроїли» нейтральне королівство Бельгію, аби забезпечити британські інтереси на європейському континенті.

Відтоді під нейтралітетом розуміється уникнення участі у війнах та неучасть у військово-політичних блоках у мирний час, а також ненадання національної території під іноземні військові бази, й відмова від продажу ворогуючим сторонам зброї. Звичайно, це ідеальний тип нейтралітету, який у конкретних обставинах міжнародних відносин може змінюватись у досить широкому форматі.

Європа дає приклади, зазвичай, наявності декількох полюсів сили в тій чи іншій системі міжнародних відносин. Після Тридцятирічної війни (1618–1648) між коаліціями католицьких і протестантських держав Європи встановилась Вестфальська (за назвою Вестфальського мирного договору) система міжнародних відносин. Спочатку це була суто європейська система національних держав як головних суб'єктів міжнародних відносин. Виразно багатополусною європейська система міжнародних відносин стала за результатами наполеонівських війн в Європі на Віденському конгресі 1814–1815 рр. На цьому дипломатичному форумі було запроваджено поняття «великої держави», яка має нести особливу відповідальність за безпеку та стабільність у Європі. Так склався «концерт» європейських держав: Велика Британія, Франція, Пруссія, Російська та Австрійська імперії, які визначали баланс сил у Європі. Ця система міжнародних відносин проіснувала до Кримської війни 1853–1856 р., від часів якої формувався новий вузол протиріч між великими державами, який вів до Першої світової війни. Велика війна 1914–1918 рр. створила умови для багатополлярної Версальсько-Вашингтонської системи, гарантом якої була покликана стати Ліга Націй. Завершення Другої світової війни забезпечило формування Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин (1945–1991). Після закінчення «холодної війни» під впливом зіткнення різних інтересів, гострих конфліктів формується нова

система міжнародних відносин, яка ще не має офіційної назви. Вона утворюється в умовах процесу глобалізації, який стимулюється технологічними змінами, удосконаленням транспортних та інформаційних комунікацій.

Типологічною ознакою формування нової системи міжнародних відносин також є суперечливий процес пошуку нової ідентичності багатьма народами, які здобули незалежність на уламках імперій. Взаємодіють та конкурують між собою тенденції, з одного боку, спрямовані до неімперіалістичної консолідації різних культур та етнічних ідентичностей під приводом соціокультурної глобалізації, а з іншого, до контрнаступу старих і нових культурних ідентичностей. Адже кожне суспільство формує власний тип культури, залежний від рівня його розвитку.

Французький дослідник Р. Арон визначив критерії багатополусної і біполярної систем міжнародних відносин: «В першому випадку дипломатичне суперництво розгортається між кількома політичними утвореннями, які належать до одного класу. Тут можливі різні комбінації рівноваги, розриви відносин альянсу належать до нормальних процесів дипломатії. В другому випадку, два політичні утворення настільки вищі класом за всіх інших, що рівновага є можливою лише у формі двох коаліцій, причому більшість середніх і малих держав змушені приєднуватися до табору котроїсь із двох великих держав»¹⁹. Здається, що кожна країна прив'язана до свого попереднього історичного досвіду подолання криз із власними геополітичними обмеженнями.

У 1918 р. Фінляндія стала незалежною, але залишалась незаможною. Основу її економіки становили сільське та лісове господарство. Під час Зимової війни 1939–1940 рр. когось зі своїх рідних втратила кожна фінська родина. Фіни винесли урок із долі, яка спіткала Чехословаччину, коли в 1938 році її примусили віддати Німеччині прикордонні Судети з їхньою потужною лінією оборони. Відтак Чехословаччина залишилася беззахисною й не змогла протистояти тотальній німецькій окупації у березні 1939 року. Мета полягала не в перемозі над СРСР, а у спробі зробити його перемогу неприйнятно витратною, повільною й болісною. Після 1945 р. Фінляндія була вимушена завоювати і зберігати довіру СРСР, демонструючи йому, що вона тримає своє слово й виконує всі свої зобов'язання в рамках досягнутих угод. Ті, хто засуджують фінляндизацію, вважають політику Фінляндії боягузливою. Така зовнішня політика була порушенням права демократичної країни на свободу дій. Тому фінляндизація не була призначена на експорт. Фінляндія демонструвала гнучкість, породжену необхідністю, обираючи найменш поганий варіант дій із кількох ще гірших.

На початку 1990-х рр. здавалося, що перспектива вступу Швеції і Фінляндії до Європейського Союзу радикально не змінить специфічний

нейтральний курс цих держав на міжнародній арені. Тим паче, що разом із ними до ЄС готувалась вступати Австрія, а з 1973 р. у ЄС була вже нейтральна Ірландія. Тобто після 1 січня 1995 р. в ЄС утворився блок нейтральних держав у складі Австрії, Ірландії, Кіпру, Мальти, Швеції, Фінляндії. Проте у Стокгольмі та Гельсінкі не вважали спільну зовнішню політику ЄС і політику безпеки серйозною альтернативою формальному нейтралітету. Натомість у середовищі військових та правого сектору політичних еліт поступово визрівали настрої щодо неминучості вступу до НАТО.

Нагадаємо, що Швеція і Фінляндія в 1994 р. приєднались до програми НАТО «Партнерство заради миру». На той час шведська армія нараховувала 53 тис. військових та близько 570 тис. резервістів. Військово-морський флот Швеції мав 2100 моряків, у військово-повітряних силах нараховувалося 2700 льотчиків та обслуговуючого персоналу, 165 військових літаків та 54 гелікоптери²⁰. У 1999 р. шведські військові залучились до миротворчої місії у Косово. Впродовж 2002–2021 рр. шведські війська брали участь у місії НАТО в Афганістані, в 2015–2017 р. — в Іраку. У 2010 р. у Швеції скасовано загальний військовий обов'язок та завершено перехід до професійної армії.

Парламентські вибори у Швеції 9 вересня 2018 р. показали рівновагу голосів Альянсу правоцентристських партій (40,31%), а також коаліції соціал-демократів, зелених і лівої партії (40,6%). Однак до 2022 р. не вдалося сформувати стабільний уряд більшості. Навіть процес вступу Швеції до НАТО відбувався на тлі парламентської виборчої кампанії, яка 11 вересня 2022 р. закінчилась виборами нового складу шведського парламенту. Ці внутрішньополітичні процеси не змінили курсу на вступ до НАТО.

Фінсько-російський кордон від Мурманська до Петербурга — 1300 км. Мурманськ є базою Північного флоту, розрахованого на ядерну відплату. Фіни, на відміну від шведів, зберегли загальний військовий обов'язок і не відмовились від територіальної оборони, маючи великий потенціал резервістів. Фінляндія має найпотужнішу в Європі артилерію. Норвегії тепер легше буде обороняти свою північ²¹.

«Фінляндизація» розглядається як підпорядкування політичного курсу слабшої країни інтересам потужнішої сусідньої країни з формальним збереженням суверенітету. Сили оборони Фінляндії складаються з 8,7 тис. військових (350 тис. резервістів), починаючи з 2015 р. дозволено добровільну службу жінок²². Показово, що Швеція і Фінляндія мають потужний військово-промисловий комплекс, орієнтований на стандарти зброї, ухвалені в НАТО. Тому їхній вступ до НАТО безперечно посилює як їхній оборонний потенціал, так і сам Північноатлантичний альянс.

Відносно несподіваним на етапі дипломатичної підготовки до вступу Швеції і Фінляндії до НАТО став демарш Туреччини. Анкара наполягала, аби Швеція й Фінляндія забезпечили спільність принципів протидії курдському тероризму. Крім того, Туреччина висловлювала зацікавлення в розблокуванні доступу до зброї країн-членів НАТО, що сталося внаслідок провалу спроби військового перевороту в Туреччині в липні 2016 року. Зрештою, усі сторони продемонстрували політичну волю до знаходження компромісу. Внаслідок цього 28 червня 2022 р. на мадридському саміті Північноатлантичного альянсу Туреччина домовилась зі Швецією і Фінляндією розблокувати їхній вступ до НАТО²³. Своєрідним підтвердженням головної тези аргументації Стокгольма й Гельсінкі щодо вступу до НАТО 29 червня 2022 р. стала ухвалена Мадридська декларація²⁴. Зокрема, оновлена стратегія НАТО конкретно назвала Росію загрозою євроатлантичній стабільності, миру та безпеці²⁵. 5 липня 2022 р. були підписані офіційні протоколи про вступ Швеції і Фінляндії до НАТО²⁶. За межами НАТО з 27 країн-членів Євросоюзу залишаються Австрія, Ірландія, грецька частина Кіпру, Мальта²⁷. Звичайно, вступ Швеції і Фінляндії до НАТО не свідчить про крах ідеї нейтралітету.

Поки що нейтральними державами залишаються Австрія, Ватикан, Ірландія, Камбоджа, Коста-Ріка, Ліхтенштейн, Молдова, Туркменія, Узбекистан, Швейцарія. Кожна з них має власні причини бути нейтральними. Наприклад, для Австрії це означає не просто зовнішньополітичний курс, а й є частиною національної ідентичності. Поки що важко уявити якийсь катаклізм, який може спонукати Австрію відмовитись від нейтралітету. Ватикан як духовний католицький центр і найменша за територію держава світу має лише швейцарську гвардію, яка охороняє Папу Римського. Республіка Ірландія, особливо після виходу Великої Британії з Євросоюзу, стикається з черговим загостренням Ольстерської проблеми. Тому також непросто уявити обставини, коли Дублін буде з Лондоном у одному військово-політичному блоці. Камбоджа набула статусу нейтралітету після тривалої війни в Індокитаї. Тож камбоджійський нейтралітет став формою досягнення національного примирення та набуття країною нинішнього статусу в АСЕАН. Більш тривалою є традиція нейтралітету Коста-Ріки. Анексія у Колумбії Панамі на початку XX століття та побудова Панамського каналу перетворила Коста-Ріку на оазу нейтральності в конфліктогенному регіоні Центральної Америки. Нейтралітет Ліхтенштейну і Швейцарії обопільно обумовлений і підкріплений банківському системою обох країн, попри їхню яскраву різницю у «ваговій категорії». Не менш особливим є приклад нейтралітету центрально-азійських Туркменістану та Узбекистану. Туркменія отримала визнання свого нейтралітету від ООН ще в 1993 році. Фактично нейтралітет став додатковим

інструментом відокремлення туркменського режиму від решти світу. Натомість нейтралітет Узбекистану став наслідком складних зовнішньополітичних метань Ташкенту між Росією, США й Китаєм. У підсумку було знайдено баланс різних інтересів у форматі нейтрального Узбекистану. Однак, на відміну від традицій європейського нейтралітету, узбецький випадок не є усталеним. Спроба перегляду конституції Узбекистану та відмови від автономії Каракалпакії у липні 2022 р. спровокувала масові заворушення, що засвідчило мінливість стабільності в цій центрально-азійській державі.

12–13 жовтня 2022 р. міністри оборони Швеції і Фінляндії брали участь у зустрічі з колегами з інших країн НАТО²⁸. Тобто співпраця вийшла на новий якісний рівень ще до офіційного вступу цих країн в Північноатлантичний альянс. Проте навколо вирішення зазначеної проблеми точилася запекла дипломатична боротьба. 3-5 листопада 2022 р. генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг провів переговори в Туреччині²⁹. НАТО заклиало Туреччину підтримати вступ Швеції і Фінляндії до НАТО. Однак Р. Ердоган продовжив торги, маючи на руках таку козирну карту, розіграш якої обіцяв преференції до чергових виборів, що мали відбутися в Туреччині 2023 року.

14 листопада 2022 р. Туреччина у відповідь на теракти в Стамбулі, у скоєнні яких були звинувачені курди, посилила тиск на Фінляндію і Швецію. Обидві країни погодились видавати підозрюваних у тероризмі. На тлі погроз Р. Ердогана перейти в наступ на сирійському фронті США погодились розблокувати продаж Туреччині винищувачів «F-16». Угода була зірвана в 2015 р., коли РФ продала Туреччині «С-300»³⁰. 21 грудня 2022 р. Анкару відвідав міністр закордонних справ Швеції Т. Більстрем. Його турецький колега М. Чавушоглу зазначив, що відмова Стокгольма видати Анкарі активіста «Курдської робітничої партії» Б. Кенеша є перешкодою для ратифікації угоди про вступ Швеції до НАТО³¹.

10 січня 2023 р. НАТО та Європейський Союз погодили стратегію взаємних дій у військово-політичній сфері. Фактично спільна зовнішня й безпекова політика Євросоюзу повністю консолідувалась із Північноатлантичним альянсом³². Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг запевнив, що Туреччина завершить процедуру ратифікації протоколів про вступ Фінляндії і Швеції до НАТО в 2023 році. На цьому тлі Молдова оголосила про намір переглянути статтю 11 Конституції країни щодо нейтрального статусу.

25 січня 2023 р. Брюссель відвідав міністр закордонних справ Швеції П. Йонссон із метою погодження тактики вирішення питання блокування Туреччиною ратифікації протоколу про вступ Швеції до НАТО³³. Напередодні шведський ультраправий політик Р. Полудан організував акцію зі

спалення Корану перед посольством Туреччини у Стокгольмі³⁴. Реагуючи на цю провокацію, 28 січня 2023 р. Туреччина призупинила переговори про вступ Швеції і Фінляндії до НАТО³⁵. Туреччина, як член НАТО, впливала на рішення найпотужнішого військового альянсу. Потужний землетрус, який 6 лютого 2023 р. стався на території Туреччини, коштував країні майже 35 тис. смертей та втрати 10 відсотків валового внутрішнього продукту. 16 лютого 2023 р. допомогу країн НАТО Туреччині обговорював генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг³⁶. На цьому історичному етапі було зрозуміло, що до загальних виборів у Туреччині це питання не буде вирішено. Посилаючись на турецький приклад, свою дипломатичну гру навколо ратифікації протоколів про вступ Фінляндії і Швеції до НАТО вела Угорщина.

28 лютого 2023 р. парламент Фінляндії проголосував за ратифікацію протоколу про вступ до НАТО. Непохитно на нейтральних позиціях залишалась Швейцарська Конфедерація. Зрештою, 8 березня 2023 р. парламент Швейцарії дозволив постачання зброї Україні, лише якщо це буде зі згоди Ради Безпеки ООН³⁷. 30 березня 2023 р. парламент Туреччини проголосував за вступ Фінляндії до НАТО³⁸. Лунали припущення, що Р. Ердоган вів політичний торг зі США щодо вступу до НАТО Швеції за умов допущення повторного обрання Ердогана на загальних виборах у Туреччині 14 травня 2023 року.

Зрештою, після ратифікації протоколу про вступ парламентами Туреччини та Угорщини 4 квітня 2023 р. Фінляндія офіційно стала 31-м членом НАТО³⁹. Унаслідок цього протяжність державного кордону РФ із країнами НАТО подвоїлась⁴⁰. Натомість у Швеції противники вступу країни до НАТО намагались активізуватись на акції протесту.

Для періоду модерну властивим був блоковий підхід до забезпечення безпеки. Постмодерна система міжнародної безпеки вибудовується на основі поєднання ієрархічних і мережевих характеристик міжнародної системи. Формування нової системи міжнародної безпеки ускладнюється різними факторами: інерційним опором будь-яким змінам; конфлікти вирішуються за принципом: один суб'єкт виграв — інший програв; не всі суб'єкти міжнародної спільноти беруть участь в ухваленні рішень; дисципліна підтримується за рахунок сили та приниження; зроблені помилки не визнаються, що продукує почуття незахищеності від образливих і насильницьких дій; ігнорується аналіз досвіду конфліктів, що виникають. На наших очах зникає світ, заснований на правилах. Домінантним інструментом вирішення конфліктів є сила у всіх її проявах. До появи багатопольярного світу формується світ конкуруючих військових блоків.

На межі ХХІ ст. у перехідному стані перебувають не лише окремі національні держави, локальні цивілізації, а й зовнішнє (щодо них)

середовище — глобальна цивілізація. Тому результат цієї глобальної взаємодії завжди є більшим за потенціал суб'єктів, які впливають один на одного. Внутрішня трансформація ускладнюється зовнішнім впливом. Причому на нинішньому історичному етапі, коли перехідний період визначає зміст розвитку не лише на національно-державному, а й на глобальному рівнях, якість кінцевого результату формується за ще складніших обставин.

На якому фундаменті відбуватиметься відбудова європейської безпеки після війни Росії проти України? Що має підкріпити норми і принципи міжнародного права? Ключовими питаннями залишаються контроль комунікацій, джерел сировини й технологій. Постмодерна багатополюсна система міжнародних відносин складатиметься з декількох ієрархічних структур. По-перше, це будуть трансформовані військово-політичні блоки, по-друге, мережі взаємодії держав, які є регіональними лідерами у своїх регіонах.

У глобальному масштабі війна може перетворитись на третю світову у випадку нападу Китаю на Тайвань та війни Ірану з Ізраїлем. Актуальним стає попередження про глобальну соціальну кризу, результатом якої стане народження нової соціальної системи. Саме системний цивілізаційний характер кризи дає підстави стверджувати, що її подолання не буде простим результатом соціально-інженерних зусиль або суто дипломатичних ігор.

¹ Вдовенко В.М. Політика нейтралітету та позаблоковості в сучасній архітектурі європейської безпеки. Київ, 2005. 209 с.

² Печиборщ В.Ю. Політика «збройного нейтралітету» Швейцарії у роки Другої світової війни (1939–1945): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2017. 16 с.

³ Венхіляйнен О. Фінляндія в Другій світовій війні: між Німеччиною і Росією. Київ, 2010. 247 с.

⁴ Сахаренко О.В. Європейська політика Австрійської Республіки: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2007. 20 с.

⁵ Мельник Н.А. Трансформація концепції нейтралітету в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2008. 20 с.

⁶ Телешецький О.І. Міжнародно-правове регулювання інституту нейтралітету. Київ, 2021. 20 с.

⁷ Бівор Е. Друга світова війна. Київ, 2022. С. 94.

⁸ Paul Michael. Grönlands Projekt Unabhängigkeit. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. Nr. 2, Januar 2021. S. 1.

⁹ Lang Kai-Olaf. Die Drei Meere Initiative: wirtschaftliche Zusammenarbeit in geostrategischem Kontext. *Stiftung Wissenschaft und Politik* — Aktuell Nr. 16, Februar 2021.

¹⁰ Хаас Р. Новый Ближний Восток. URL: https://www.globalaffairs.ru/number_7755

¹¹ Overhaus Marco. State of the Union Langfristige Trends in der US amerikanischen Außenpolitik und ihre Konsequenzen für Europa. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. Studie 6, Juni 2021. 50 Seiten.

¹² Paul Michael, Swistek Göran. Russland in der Arktis Entwicklungspläne, Militärpotential und Konfliktprävention. *Stiftung Wissenschaft und Politik Studie* 19, Oktober 2021. 46 Seiten.

¹³ Paul Michael. Arktischeimplikationen des Russischen Angriffskrieges. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. Aktuell, Nr. 34, Mai 2022.

¹⁴ Paul Michael, Swistek Göran. Deutschland im arktisch-nordatlantischen Raum. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. Nr. 74, November 2021.

¹⁵ Sven Arnold. Sicherheitspolitische Ziele der französischen EU-Ratpräsidentschaft. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. Nr. 82. Dezember 2021.

¹⁶ Richter Wolfgang. Ukraine im NATO — Russische Spannungsfeld. *Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell*. Nr. 11, Februar 2022. 8 Seiten.

¹⁷ Köhler Paula, Schöne Florian. Konfliktbilder als Grundlage einer zukunftsfähigen Sicherheitsstrategie. *Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell*. Nr. 12, Februar 2022. 7 Seiten.

¹⁸ Schaller Christian. Streit im östlichem Mittelmeer — Griechenland, Türkei, Zypern. *Stiftung Wissenschaft und Politik Studie* 2, Februar 2022. 36 Seiten.

¹⁹ Арон Р. Мир і війна між націями. Київ, 2000. С. 112.

²⁰ Stockholm International Peace Research Institute SIPRI Yearbook 2016. Armaments, Disarmament and International Security. Stockholm. 2017. С. 44.

²¹ Nyberg Rene. Сопутствующий ущерб. Что означает для России вступлении Швеции и Финляндии в НАТО. URL: <https://www.carnegieendowment.org/politika/88071>

²² Stockholm International Peace Research Institute SIPRI Yearbook 2016. Armaments, Disarmament and International Security. Stockholm. 2017. С. 154.

²³ Trilateral Memorandum. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220628=tralat-memo.pdf

²⁴ Madrid Summit Declaration. Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the Nord Atlantic Council in Madrid 29 June 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natong/official_texts_196951.htm?selectedLocale=en

²⁵ NATO 2022 Strategic Concept. URL: <https://www.nato.int/nato-static-fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf>

²⁶ Press conference by the NATO secretary general and Ministers of Foreign Affairs, Pekka Haavisto (Finland) and Ann Linde (Sweden), following the signature of NATO Accession Protocols. URL: https://www.nato.int/nato_state_fl2014/assets/2022/7/audio/220705b-rus.mp3

²⁷ Major Claudia, Swistek Göran. Die NATO nach dem Gipfel on Madrid. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. Aktuell. Nr. 49, Juli 2022. 8 Seiten.

²⁸ Meeting of NATO Ministers of Defense. URL: https://www.nato.int/cps/en/natonq/events_207873.html

²⁹ Press Release. NATO Secretary General to visit Türkiye. URL: https://www.nato.int/medium_campaign_nato_press_release

³⁰ Hursan Asli Aksoy. Türkische Angriffe in Syrien: Warum Ankara mit einer Bodeno-offensive droht. URL: <https://www.swp-berlin.org/publikation/tuerkische-angriffe-in-syrien-warum-ankara-mit-einer-bodenoffensive-droht>

³¹ URL: <https://www.associated-press.com/news/sweden/turkey/nato/visit/2022/12/20>

³² Joint Declaration on EU-NATO Cooperation by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization. URL: https://www.nato.org/press-release.10_january_2023.html

³³ Press Release. Visit to NATO by the Minister of Defence of Sweden. URL: https://www.nato.int/medium_campaign_nato_press_release

³⁴ Lindberg Anders. Inte knäppgökarna veto över Nato ansökan. URL: <https://www.aftonbladet.se/ledare/a/ett-knippe-knappgokan-veto-over-natoansocan>

³⁵ Outzen Rich. What Turkey really wants from Sweden. URL: <https://www.atlantic-council.org/blogs/new-atlanticism/what-turkey-really-wants-from-sweden-pkk/>

³⁶ Press Release. NATO Secretary General to Visit Turkey. URL: https://www.nato.int/medium_campaign_nato_press_release

³⁷ Häslér Georg. Der Kriegsmaterial Kompromiss braucht einen Grundsatzentschied zur Neutralität. URL: <https://www.nzz.ch/meinung/der-kriegsmaterial-kompromiss-braucht-einen-grundsatzentschied-zur-neutralitaet.id.1729237.html>

³⁸ Türkisches Parlament stimmt über Aufnahme Finnlands ab. URL: <https://www.deutschlandfunk.de>

³⁹ Finnland offiziell als 31. NATO-Mitglied aufgenommen. URL: <https://www.deutschlandfunk.de>

⁴⁰ Nato's border with Russia doubles Finland joins. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-65173043>

REFERENCES

1. Aron, R. (2000). *Myr i vijna migh natijamy*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Bivor, E. (2022). *Druga switova vijna*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Haas, R. *Noviy Blyhniy Wostok*. https://www.globalaffairs.ru/number_7755 [in Russian].
4. Köhler, P., & Schöne, F. (2022). Konfliktbilder als Grundlage einer zukunftsfähigen Sicherheitsstrategie. *Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell*. Nr. 12, Februar 2022 [in Deutsch].
5. Lang, K.-O. (2021). Die Drei Meere Initiative: wirtschaftliche Zusammenarbeit in geostrategischem Kontext. *Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell* Nr. 16, Februar [in Deutsch].
6. *Madrid Summit Declaration. Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the Nord Atlantic Council in Madrid 29 June 2022*. https://www.nato.int/cps/en/natong/official_texts_196951.htm?selectedLocale=en [in English].
7. Major, C., & Swistek, G. (2022). Die NATO nach dem Gipfel on Madrid. *Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell*. Nr. 49, Juli [in Deutsch].
8. Melnik, N. (2008). *Transformatia konceptii neytralitetu v umovach globalizatii*. Kyiv [in Ukrainian].
9. *NATO 2022 Strategic Concept*. <https://www.nato.int/nato-static-fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf> [in English].
10. Overhaus, M. (2021). State of the Union Langfristige Trends in der US amerikanischen Außenpolitik und ihre Konsequenzen für Europa. *Stiftung Wissenschaft und Politik. Studie* 6, Juni [in Deutsch].
11. Paul, M. (2022). Arktische Implikationen des Russischen Angriffskrieges. *Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell*. Nr. 34, Mai [in Deutsch].
12. Paul, M. (2021). Grönlands Projekt Unabhängigkeit. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. Nr. 2, Januar [in Deutsch].
13. Paul, M., Swistek, G. (2021). Russland in der Arktis Entwicklungspläne, Militärpotential und Konfliktprävention. *Stiftung Wissenschaft und Politik Studie* 19, Oktober [in Deutsch].
14. Pechiborsch, V. (2017). *Politika zbrojnogo nejtralitetu Schweizarii u roki drugoi switovoi vijny*. Kyiv [in Ukrainian].
15. Richter, W. (2022). Ukraine im NATO — Russische Spannungsfeld. *Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell*. Nr. 11, Februar [in Deutsch].

16. Sacharenko, O. (2007). *Evropeiska politika Avstriyskoi Respubliki*. Kyiv [in Ukrainian].
17. Schaller, Ch. (2022). Streit im östlichem Mittelmeer — Griechenland, Türkei, Zypern. *Stiftung Wissenschaft und Politik Studie*. 2, Februar [in Deutsch].
18. *Stockholm International Peace Research Institute SIPRI Yearbook 2016. Armaments, Disarmament and International Security*. (2017). Stockholm [in English].
19. Sven, A. (2021). Sicherheitspolitische Ziele der französischen EU-Ratpräsidentschaft. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. Nr. 82. Dezember [in Deutsch].
20. Teleschenko, O. (2021). *Mighnarodno-pravove reguljuvanna institutu neytralitetu*. Kyiv [in Ukrainian]
21. *Trilateral Memorandum*. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220628=tralat-memo.pdf [in English].
22. Venchiljainen, O. (2010). *Finlandia v drugij switowij vijni: migh Nimechinoju i Rossieu*. Kyiv [in Ukrainian].
23. Wdovenko, W. (2005). *Politika neytralitetu ta posablokovosti v suchasnij architekturi bespeky*. Kyiv [in Ukrainian].

Received: 20.02.2023. Approved: 28.09.2023. Published: 20.11.2023.